

стремления к профессиональной самореализации, что нашло подтверждение и в нашем исследовании женщин-сотрудников ОВД и курсанток Университета внутренних дел (г. Харьков). При этом респонденты указали также на негативные проявления такого влияния, прежде всего – осложнения в семейной жизни (особенно, если муж принадлежит к другой профессиональной группе), связанные с неприятием близкими ненормированного рабочего дня, стрессогенности служебной деятельности, преимущественно мужского окружения. Особо выделяется формирование у женщин элементов профессиональной деформации личности: эмоциональной неустойчивости, раздражительности, подчас явной грубости, несдержанности и агрессивности по отношению к членам семьи.

Исследование зафиксировало также и позитивные моменты влияния профессиональной деятельности на личность женщин. У них повышается социальный статус, удовлетворяется потребность в самореализации, уважении со стороны других членов общества, постоянно стимулируется необходимость поддержания «тонуса» как в отношении профессиональной пригодности, так и своего внешнего вида. Это придает женщинам уверенность в себе, расширяет круг их знакомств, что способствует активизации их личной жизни.

В целом анализ проблемы показал, что процесс активного включения женщин в деятельность органов внутренних дел проходит непросто, закрывать на это глаза нельзя, а необходимо организовать систему социальной, психологической и правовой помощи женщинам, сочетающим нелегкий труд правоохранителя с чисто женскими заботами по поддержанию семейного очага.

В.А. Друзь, д-р біол. наук

ФАКТОРИ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО АПАРАТУ

Метою цієї статті є виклад бачення оптимального як на цей час підходу до побудови шкал оцінки ефективності професійної діяльності.

Ефективність слідчої діяльності залежить від багатьох причин. У різних умовах їх значущість може істотно змінюватись. Слідча діяльність, як професія, виникла у результаті суспільного запиту, і в цьому відношенні їй властиві всі принципи організації, характерні для будь-якої професії.

Оцінка ефективності діяльності вимагає її вимірювання. Для цього необхідно отримати простір характеристик, в якому відбувається вимірювання. При вирішенні цього питання необхідно встановити базові характеристики.

Численні соціально-психологічні дослідження різних професій вказують на значну роль в оцінці ефективності таких факторів, як професійне знання, матеріально-технічне забезпечення, переконаність у значущості своєї професії, соціальні умови побуту, стан здоров'я, вік.

Як кінцевий результат ці фактори виступають не у вигляді суми окремих складових, а як помноження, що являє собою при цьому ступеневий одночлен. Таке відображення кінцевого результату професійної діяльності дозволяє не тільки пояснити, але й проаналізувати можливість одержання однакової ефективності професійної діяльності при різній значущості кожного з факторів, що розглядаються.

Математичний аналіз взаємозумовленості відзначених компонентів, що входять у ступеневий одночлен, характеризує професійну діяльність, показує

ючи межі припустимої варіації в одержанні однакового кінцевого результату. Найбільша різноманітність таких варіантів характерна для середнього фахівця.

Сучасні методи анкетування для виявлення значущості різних факторів середовища, впливаючих на ефективність діяльності слідчого апарату, мають ряд істотних недоліків. До них відносяться значний обсяг методик, залежність кінцевого результату від виду обробки, що робить висновок недостатньо переконливим. Головною причиною такого результату є взаємозалежність обраних параметрів та виміру.

Для встановлення базових характеристик, які впливають на ефективність професійної діяльності, необхідно вирішити питання вибору взаємозалежних характеристик та визначити достатню їх чисельність.

Виникнення та розвиток суспільних відносин і професій, що з'являються при цьому, відбувається за конкретними законами самоорганізації, що дозволяє встановити необхідні характеристики та ввести їх вимірювання.

Природа виникнення професії визначається тим, що у багатокомпонентних взаємозумовлених відносинах, у силу більш високої здібності формування специфічних знань та засобів забезпечення діяльності, відокремлюються особи, яким вдається виконувати цю справу ефективніше. Отже, в основі створення будь-якої професії лежать професійні знання та спеціалізоване матеріально-технічне забезпечення. Зменшення цих характеристик до рівня загального прояву призводить до зникнення професії.

Потреба у професійній діяльності визначає її соціальну значущість. Привабливістю професії є соціально-побутове забезпечення осіб, що займаються цим видом діяльності. Необхідний рівень такого забезпечення робить її привабливою у конкурентному виборі як більш пріоритетною.

Першим фактором, який має чисто психологічний ефект, є перконливість осіб, які займаються цією працею, у їх значущості для суспільства, повазі. Це є ідеологічним компонентом пропагандистсько-агітаційної роботи у забезпеченні професійної орієнтації.

Таким чином, другим фактором, що визначає ефективність професійної діяльності, є соціально-побутове забезпечення та переконаність у її значущості. Відсутність цих характеристик призводить до необхідності примусового виконання своїх обов'язків, отже різкому зниженню якості.

До третьої категорії факторів, що визначають можливість професійної діяльності, відносяться біологічні можливості: вік, у якому доступна конкретна діяльність, та стан здоров'я.

Отже, існують три численності системоутворюючих відносин, що визначають ефективність професійної діяльності. У кожній з цих множин встановлюється шкала якісної оцінки професійних можливостей чи надійності. Це дозволяє говорити про шкали інтелектуальної надійності, соціальної надійності, біологічної (фізичної) надійності. Кожна з шкал виходить як діагональ у ортогональному відношенні попарних характеристик. Так, шкала інтелектуальної професійної надійності виходить у численності відносин: «професійні знання – матеріально-технічне забезпечення».

Аналогічним чином складається шкала соціальної надійності професії, де базовими характеристиками виступають соціально-побутове забезпечення та переконаність у значущості діяльності, що виконується, та шкала фізичної (біологічної) надійності професійної діяльності.

На основі цих трьох шкал і здійснюється оцінка ефективності діяльності фахівця будь-якої професії. При складанні системоутворюючого простору подій слід врахувати, що базові характеристики, які складають дворозмірні ортогональні побудови, мають поворот на $\pi/4$ відносно точки перетинання до ортогонального розміщення шкал-діагоналей.

Площина, перпендикулярна до діагоналі, яка з'єднує однозначні вершини, відповідає різним значенням базових шкал, складаючих характеристику еквівалентного рівня середньої ефективності професійної діяльності фахівця.

Чисельний аналіз різних професіограм показує, що варіанти базових характеристик визначають рівнозначну можливість професійної діяльності та щільність їх розподілу за професійною ефективністю відповідає «нормальному» закону розподілу Гауса.

На основі відзначених трьох базових характеристик надійності складається повний опис ефективності у будь-якій професійній діяльності. У тримірному просторі виділяється площина середньої ефективності професійної діяльності. Діагональ, що з'єднує вершини всіх максимальних характеристик з мінімальними, є шкалою вимірювання ефективності професійної діяльності.

Такий підхід до опису професіограми є загальним. Конкретні уявлення про зміст рівня знань, матеріально-технічного забезпечення, переконаності у значущості професії, соціально-побутовому забезпеченні, віці та стані здоров'я мають відносний характер. Конкретне соціально-середовищне наповнення може бути забезпечене тільки відповідними фахівцями (у нашому випадку: слідчого апарату, соціально-психологічного та медико-біологічного забезпечення). Це потребує участі різноманітних фахівців у розробці проблеми.

У різних умовах за рахунок варіації значущості параметрів, що входять до базових характеристик, можна досягти однакового кінцевого результату. Це створює уявлення про можливість їх абсолютизації як провідних чи визначальних характеристик, що є помилковим висновком, який зустрічається у значній частині соціально-психологічних досліджень, присвячених аналізу ефективності професійної діяльності, в тому числі роботи слідчого апарату.

Разом із загальними принципами організації професійної діяльності слідча діяльність як професія має специфічні особливості. Виникнувши як запит суспільства, сутність роботи слідчого апарату полягає в активній боротьбі зі злочинном, отже відбувається зіткнення з активною протидією осіб, які порушують норми суспільного життя. В цих відносинах одна сторона ставить завдання розслідування та виявлення осіб, що скоїли злочин, а інша прагне зберегти повну анонімність поведінки та свободу дій.

Теоретичні основи організації таких форм взаємодії вказують, що вони можуть мати два варіанти побудови. Перший визначається більш високою ефективністю вирішення поставленого завдання однією зі сторін та досягненням своєї переваги, а другий буде пов'язаний зі зменшенням активної діяльності протилежної сторони. У вигляді пасивної форми це пов'язано з проникненням до структури протилежної сторони та порушенням ефективності боротьби. Активна форма пов'язана з фізичним усуненням головних осіб.

Всі види злочинів пов'язані з присвоєнням корисного продукту з метою задоволення конкретних потреб. У самій природі організації суспільних відносин існують «ніші» незаконного присвоєння результатів праці. Сприятли-

вими факторами для цієї діяльності є анонімність та доступність дій. Практично це породжує стільки видів злочинного присвоєння результатів праці, скільки професій, що відповідним чином визначає різноманітність слідчої діяльності.

Підвищення ефективності слідчої діяльності може бути забезпечене за рахунок збільшення надійності за трьома визначальними характеристиками. Складність у діяльності слідчого апарату залежить від багатьох форм делінквентної поведінки.

Чим більша складність та специфічність професійної діяльності, тим у відповідній мірі форма злочину більш складна. У будь-якій сфері взаємозумовлених відносин, при наявності визначеного ступеню неконтрольованої поведінки, виникає можливість зловживання.

Невизначеність або анонімність середовища, що є аналогічним поняттю толерантності, дозволяють установити ступінь вирішення поставленого слідчого завдання. Зниження толерантності та збільшення поінформованості вимагає максимально повного уявлення про сферу вчинення злочину, її віктимності, яка визначає поведінку жертви, поведінку злочинця. Наявність повного банку даних про скоєні злочини дозволяє не тільки забезпечити швидке вирішення завдання, але й збільшити врогідність розв'язання дуже складних виникаючих ситуацій.

Наявність інформації про будь-яку професійну діяльність з характерною для неї віктимністю та можливими варіантами заподіяних протиправних дій дозволяє попередити ці дії, змінивши перебіг процесу від переслідування до перетину.

На базі комп'ютерної техніки та відповідних засобів одержання інформації на сьогодні можлива побудова програм, які забезпечують обробку та аналіз даних в автоматизованому режимі. Це дозволить досягти максимальної поінформованості про середовище, яке контролюється, як природної вигоди для управління ним з боку влади. Використання автоматизованих програм розпізнавання «кримінального образу» дозволить більш ефективно вирішувати питання зменшення толерантності за рахунок проникнення у середовище злочинної діяльності.

Посилення компоненту соціальної надійності у діяльності слідчого апарату на сьогодні є можливим, перш за все, за рахунок значного підвищення переконаності у значущості даної професійної діяльності, у формуванні патріотизму та відданості своїй роботі. Втрата ідеологічних основ роботи з кадрами призвела до приходу в професію осіб, яких цікавить тільки її соціально-побутова захищеність, а падіння й цього компоненту може приводити до компенсації свого положення за рахунок використання службового становища у корисливих цілях.

Виправлення цих недоліків є прямим завданням психологічних служб, покликаних забезпечити ідеологічну роботу, високу переконаність у значущості обраної професії, глибоку довіру населення до працівників МВС. Проте, повний ефект стабілізації соціальної надійності у професійній діяльності може бути досягнутий при одночасному вирішенні питання соціально-побутового забезпечення.

Для підвищення ефективності за рахунок третьої складової характеристики – фізичної надійності, необхідно «омолодження» професії через залучення молодого контингенту до роботи у слідчій діяльності, що вимагає змі-

ни структури організації підготовки кадрів: створення спеціалізованих шкіл, ліцеїв, мережі середніх спеціалізованих закладів.

Другим складовим компонентом фізичної надійності є стан здоров'я. Він може бути забезпечений суворим професійним відбором та збереженням його через систему відомчих оздоровчих установ.

Визначений підхід у створенні характеристик, що визначають ефективність професійної діяльності, дозволяє цілеспрямовано регулювати їх використання для досягнення необхідного результату найбільш ефективним шляхом, що неможливо досягти класичними методами.

Таким чином, вирішення проблеми підвищення ефективності діяльності слідчого апарату потребує залучення представників різних за фахом спеціалістів від усіх сфер життєдіяльності правоохоронних органів у цілому.

Використання такого підходу до визначення ефективності професійної діяльності надає можливість широкого використання комп'ютерної техніки при організації автоматизованого контролю за станом роботи як окремого працівника, так і організації в цілому. Вирішення цього питання значно поліпшує керівництво відповідної сфери професійної діяльності, прикладом якої може бути навчальний заклад, виробництво, системи управління будь якої галузі.

Г.В. Попова, канд. психол. наук

НЕУСВІДОМЛЕНЕ ЕМОЦІЙНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВАЖЛИВИХ ПРОФЕСІЙНИХ ПОНЯТЬ ЯК ПОКАЗНИК ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Діагностика неусвідомлених компонентів емоційних ставлень у системі службових стосунків працівників ОВС може служити орієнтиром у ступені результативності формування спеціаліста, його фахової комунікативної компетентності (ФКК, рос. мовою – ПКК), психологічної адаптації в цілому.

Дані, отримані за допомогою анкетування серед працівників ОВС, часто є перекрученими різноманітного роду психологічними блоками, що почасти долається застосуванням проєктивних психологічних тестів. У своєму дослідженні питання задоволеності роботою в цілому і різних її параметрах, зокрема, поряд з анкетуванням ми використовували колірний тест ставлень (КТС, рос. мовою – ЦТО).

У рамках нашого дослідження метою експериментального вивчення емоційних неусвідомлених ставлень явилось виявлення конкретних емоційних ставлень до значимих фахових понять у різноманітних групах працівників ОВС за стажем і спеціалізацією. У дослідженні взяли участь слідчі й оперуповноважені відділів внутрішніх справ з різним фаховим стажем (до 1 року, від 1 до 3 років, 3-5 років, понад 5 років). Випробуваним (126 слідчих і 184 оперуповноважених) у рамках процедури тестування було запропоновано підібрати колірні асоціації до таких понять: професія, посада, кар'єра, фахове спілкування, система ОВС, колектив, начальство, сім'я, я самий.

До поняття «професія» у групі слідчих тільки третя частина підбирала основні кольори, що символізують значимі потреби особистості, такі як активність, завзятість і енергія. Четверта частина обирає різноманітні додаткові кольору, що символізують пасивність, пригніченість, протест.

До поняття «посада» у слідчих, так само як і по всьому масиву, виділяється велика група випробуваних, у котрих це поняття асоціюється з основними (червоним, зеленим, жовтим) кольорами: відповідно – 42,62% і 45,85%.